

milované osoby ochladne, je pak štěstím, jestliže přejde v přátelství, byť je přechod pro milujícího velmi těžký. Ostatně, každý věk má své požitky, které jsou mu vlastní.

V závěrečné stati píše D. Pichová o historii knihy, její dataci i vydání, i když, jak bylo napsáno výše, Émilie du Châtelet s vydáním nepočítala. Konstatuje, že É. du Châtelet vycházela z antických názorů, především z epikureismu a stoicismu, z Cicerona a Juvenala. Problematika vášní, které Francouzi 18. století na rozdíl od antiky nezavrhovali vcelku, byla inspirována i jejich částečnou rehabilitací Descarta. Du Châtelet jde ještě dále než on, když stoiky přímo kritizuje. Byla ovlivněna anglickou literaturou.

Émilie du Châtelet se v *Rozpravě* nevyhýbala ani paradoxním formulacím, když narušuje představu cesty ke štěstí jako souboru určitých racionálních kroků subjektivními poznámkami a vzpomínkami na vlastní zážitky, zejména v závěrečné pasáži o lásce. Na rozdíl od mnohých svých současníků neřeší problém nudy. Dagmar Pichová rozebírá i další pojmy objevující se v eseji paní du Châtelet a poukazuje na jejich možné zdroje a paralely (zdraví, ctnost, odmítání předsudků, ale přijímání společenských konvencí, potřebu zachovat si iluze). V otázce postavení žen vychází É. du Châtelet z Descartova tvrzení o tom, že rozumovými schopnostmi se ženy vyrovnají mužům, a klade si otázku, proč mezi tehdejšími ženami nenacházíme vědkyně a umělkyně. Důvod nalézá v nedostatečném vzdělání žen.

Jak je vidět, D. Pichová obklopuje půvabné dílko madame du Châtelet důkladným rozbořem, v němž upozorňuje čtenáře na společenskou i duchovní situaci Francie v první polovině 18. století, rozbořem, který umožňuje čtenáři práci paní du Châtelet chápat v hlubších souvislostech. Kniha je doplněna rozsáhlým poznámkovým materiálem, který ukazuje velkou erudici překladatelky a komentátorky v jedné osobě. Nezbyvá než se těšit

na monografii o Émilie du Châtelet, kterou Dagmar Pichová v Poznámce překladatelky avizuje.

Ivana Holzbachová

Miloš Pojar, *T. G. Masaryk a židovství*, Praha: Academia 2016, 302 s. (obrazová příloha, jmenný rejstřík, seznam literatury)

Masaryk a židovství je práce posthumní. Miloš Pojar, autor knihy, v roce 2012 zemřel a nemohl už udělat závěrečnou autorskou verzi připraveného rukopisu, připomíná v závěrečné Editoršské poznámce Richard Vašek. Nutné úpravy proto prováděl kolektiv autorů. Ten upravil text po stránce stylistické (místy se opakovaly stejné odstavce) a provedl drobné faktické korektury. O životě Miloše Pojara se čtenář může dovědět více už z předmluvy ke knize, kterou napsal s osobním zaujetím Petr Pithart.

Pojarova kniha má 10 kapitol a už z jejich názvů, ostatně stejně jako z titulu knihy samé, je možné vyčíst, že se nejedná o dílo čistě životopisné, i když Pojar v podstatě fáze Masarykova života sleduje. Vybral si v nich však jeden aspekt Masarykova myšlení a toho se důsledně drží. První kapitola – Dětství, mládí, studia, vídeňská univerzita (1850–1882) – se nejvíce podobá životopisným pracím, zařazeným ovšem do širších souvislostí. Pojar se zabývá problematikou židovství v padesátých letech 19. století a v tomto kontextu o Masarykově dětském antisemitismu i jeho rozumovém překonání. Dál charakterizuje jeho studia ve Vídni a jeho další osudy (včetně seznámení a sňatku s Charlottou Garrigue) a publikace až do získání soukromé docentury ve Vídni. Zajímavá je zmínka o tom, že v Lipsku se setkal s Husserlem, který pak i pod jeho vlivem konvertoval k protestantismu.

Masarykovu studiu židovské otázky (1882–1914) je věnována stejnojmenná druhá kapitola. Sem zapadá vylíčení poměrů v Rakousko-Uhersku, opět zejména v souvislosti s postupným zmírňováním protižidovských zákonů a začleňování Židů do občanského života země. V této kapitole se Pojar zmiňuje i o hilsneriádě a jejích osobních následcích pro Masaryka. Konstatuje, že Masarykova činnost v této době přispěla k tomu, že „moderní český národ vstoupil do dvacátého století jako jeden z národů poměrně nejméně zatížených antisemitismem v Evropě vůbec“ (s. 31). Ovšem ani Masaryk nebyl filosemita. Myslel si, že problém Židů by měl být řešen jejich asimilací. Podle dalších Pojarových názorů v dalších kapitolách se však zdá, že tento názor Masaryk později změnil. V této kapitole však Pojar sleduje především Masarykovu akademickou a politickou kariéru.

Vztah k marxismu je tématem kapitoly Masaryk a sociální otázka; Marx a Masaryk k židovské otázce. Masaryk se tu zabývá Marxovým židovským původem. I když už Marxův otec konvertoval k protestantismu, u Marxe shledává Masaryk „židovskou sebenenávist“ a antisemitismus, přestože on sám byl terčem antisemitských útoků. Marx toho podle Masaryka o Židech příliš mnoho nenapsal, věnoval se především kritice židovských finančníků. O židovských masách ani o pogromech nepsal. Jeho chápání židovství Masaryk kritizuje.

Naproti tomu Masaryk vzešel z poměrně chudých poměrů, a to bylo jedním z důvodů, proč se zabýval sociální otázkou a socialismem. Masaryk přečetl Marxův Kapitál, podrobil ho však kritice. Jeho Otázka sociální měla být výkladem marxismu a sociologie. Pokud by se měl rozhodnout mezi Marxem a Engelsem, byl mu sympatičtější Engelsem, zvláště v době svého stáří.

Ve čtvrté kapitole se Pojar zabývá Masarykovým vztahem k náboženství.

Píše, že Masaryk se o náboženství zajímal od svého mládí. Do toho významově zapadá i jeho zájem o Židy a židovství. V každém případě pro Masaryka je křesťanství hodnotnějším náboženstvím než náboženství židovské. Pojar upozorňuje na Masarykovu (negativní) recenzi Renanovy práce *Judaismus jako rasa a náboženství*. Masaryk sdílí vysoké hodnocení židovských proroků, avšak připomíná, že ke vzniku křesťanství nepřispěli jen Židé, ale i Řekové, Římané a jiné indoevropské národy.

V dalším textu si Pojar všímá jednotlivých prací, které Masaryk věnoval náboženství. Zdá se mi, že si zde ulehčil práci tím, že uplatňuje dlouhé, až několikastránkové citáty (např. s. 80–91), i když je možné uznat, že mohl považovat za účelné nechat promluvit Masaryka jeho vlastními slovy. Z Masarykových názorů na náboženství se nejvíce soustřeďuje na vztah mystiky a rozumu, přičemž Masaryk daleko více zdůrazňuje význam rozumu pro křesťanské pojetí světa. Dost často narážíme na Masarykův rozbor poměru mezi Ježíšem, který žil spíše jako člověk, a sv. Pavlem, kde zdůrazňuje specifickou Pavlova obrácení i jeho pozdější asketismus. Odsuzuje skutečnost, že církev ve svém pozdějším vývoji navázala spíše na Pavla než na Ježíše. V práci *Rusko a Evropa* z roku 1913 projevuje Masaryk zájem zejména o Solovjova a jeho pojetí židovství. I zde se projevuje protiklad mezi Ježíšem, na jehož lidskost můžeme navazovat, a Bohem, který je tak velký a vzdálený, že jej těžko můžeme milovat.

Masarykovu pojetí antisemitismu a hilsneriádě věnuje Pojar pátou kapitolu. Líčí situaci v Rakousku ve druhé polovině 19. století. V té době se silně rozšířil antisemitismus jak na německé, tak na české straně. Proti němu se u Čechů stává sociální demokraté i Masaryk a noviny a časopisy, na něž měl vliv. Po svém příchodu do Prahy (1882) se Masaryk židovství příliš nevěnoval. V několika

článcích, s nimiž nás Pojar seznamuje, dokazuje mimo jiné to, že křesťan nemůže být antisemitou už jen proto, že sám Židů byl Žid.

V souvislosti s hilsneriádou Pojar píše, že Masarykovi nešlo ani tak o antisemitismus, jako o proces odehrávající se v Polné a pak v Kutné Hoře. Považoval ho za zmanipulovaný především na základě lidské pověřivosti a bojoval proti pověře jako takové, nejenom o té, která se týkala Židů a jejich „potřeby panenské krve“. Požadoval obnovu procesu. Pojar se zabývá kampaní proti Masarykovi, ale upozorňuje také na to, že na přelomu let 1899 a 1900 se objevila příznivá reakce rakouské a světové veřejnosti na Masarykovo vystoupení. To, že se prostřednictvím Hilsnerovy aféry stal Masaryk mezinárodně známým, mu později, během první světové války, ulehčilo situaci v jeho politickém boji za samostatné Československo.

Šestou kapitolu věnoval Pojar Masarykovi a českožidovskému hnutí. Shrnuje podmínky života Židů od roku 1650. Situace se pro ně nejprve zhoršovala a jejich útlak dosáhl vrcholu za Marie Terezie. Za Josefa II. se jejich postavení začalo zlepšovat, ale zároveň se Židé germanizovali. Sekularizace židovství, o níž se Josef II. zasloužil, vedla ke vzniku židovské inteligence, jež se zúčastnila i revoluce 1848, po níž se podmínky pro život Židů ještě zlepšily. Občanské rovnosti před zákonem však dosáhli Židé v Rakousko-Uhersku až díky ústavě z roku 1867. Tím se však začalo zvěšovat nebezpečí asimilace. Ta se v německé podobě objevila už po reformách Josefa II. a v české po revoluci 1848, kdy Židé mimo jiné mohli kupovat půdu a dostali se tak na český venkov. Po roce 1867 se objevují i počátky českožidovských organizací, jako byl v roce 1876 založený Spolek českých akademiků židů.

Proti české asimilaci Židů se obracel Karel Havlíček, Masaryk naopak varoval proti jejich asimilaci germánské. Pouka-

zoval na to, že některé negativní stránky židovské povahy byly dány jejich dlouhodobým postavením utlačované menšiny, a domníval se, že budou-li se podmínky života Židů zlepšovat, tyto rysy zmizí. Židé také často Masaryka podporovali. Pojar uvádí Viktora Vohryzka, Eduarda Lederera, Jindřicha Kohna a další. Na druhé straně však Masaryk k české asimilaci Židů projevoval nedůvěru.

V sedmé kapitole se Pojar věnuje Masarykovi a sionismu do roku 1918. Sionismus v Čechách byl poměrně slabý, projevoval se hlavně v německých oblastech. Masaryk se k němu dostal v souvislosti s otázkou národa, kterou se po příchodu do Prahy v roce 1882 intenzivně zabýval. Židy za národ považoval. Sionismus chápal jako otázku národního sebeuvědomění. Otázka vystěhování se do Palestiny byla pro něj druhořadá. Svými negativními názory na asimilaci narazil na asimilační hnutí Židů. Připouštěl kulturní asimilaci, nikoli však krevní. Zde by asi bylo na místě, aby Pojar tento pojem vysvětlil, nicméně toto vysvětlení jsem u něj nenašla.

Během svých návštěv v USA, hlavně při poslední v roce 1918, Židé Masaryka podporovali a podporovali i jeho požadavek na založení samostatné ČSR. V novém státě Židé našli rovnoprávnost a Masaryk jako jediný dominantní politik ve střední a jihovýchodní Evropě vystupoval rázně proti antisemitismu. Odmítal všechny útoky na Židy, ke kterým v mladém věku republiky docházelo.

Masarykem a Židy za první republiky se zabývá osmá kapitola. Židé v ČSR tvořili 1,4 % obyvatelstva a asi polovina z nich se hlásila k židovské národnosti. Pojar líčí strukturu židovského obyvatelstva v různých částech republiky. Přiznává, že na přelomu let 1918 a 1919 došlo k antisemitským excesům v Čechách, ty však byly potlačeny a (mírně) potrestány. Na Slovensku antisemitské organizace existovaly. Pojar konstatuje, že antisemitismus vzrůstal, když se republika blížila ke svému konci.

Za první republiky měli Židé práva jako ostatní, kromě toho měli menšinová práva včetně vlastních škol apod. Disponovali značným hospodářským vlivem a velkým vlivem kulturním. Nedosáhli však uznání jako *jazyková* menšina. Ve vládách ČSR měli postupně čtyři ministry. Ti Židé, kteří měli vliv na prvorepublikový tisk, většinou podporovali Masaryka. Výjimkou v tomto směru byl Lev Borský (Leo Bondy 1883 až 1944, Osvětim). Sami Židé byli rozděleni na směr asimilační a sionistický. Masaryk s Židy udržoval styky, byli mu však sympatičtější sionisté a podporoval jejich myšlenku na vystěhování se do Palestiny. Od třicátých let kritizoval německý antisemitismus a odmítal myšlenku čisté rasy.

Mezi pátečníky byla asi čtvrtina lidí, kteří pocházeli z židovského prostředí. Pojar v této souvislosti čtenáře mimo jiné blíže seznamuje s Otokarem Fischerem, Josefem Fischerem, Alfredem Fuchsem a Kamilem Hoffmannem a sleduje jejich osudy za druhé světové války.

V deváté kapitole se Pojar krátce zabývá Masarykovou návštěvou Palestiny v roce 1927. Informuje o průběhu návštěvy a počtách, které mu židovští obyvatelé Palestiny udělili, i o Masarykových obavách z převahy Arabů v regionu.

Závěr knihy, v němž se Pojar zabývá názory jiných autorů na Masaryka, paradoxně předchází kapitolou desátou nazvanou Masaryk a židovské osobnosti. V ní Pojar informuje (bohužel) abecedně o třinácti židovských osobnostech, o nichž se buď významněji zmiňuje Masaryk, nebo které se naopak vyjádřily o něm. Některé jen uvede, o jiných se zmíním podrobněji:

Henri Bergson; Eduard Bernstein dal Masarykovi mnoho podnětů a Masaryk si jeho práce vážil. *Émile Durkheim* napsal svou knihu o sebevraždě až po Masa-

rykovi, jejich názory na důvod vzrůstu sebevražednosti se ale liší. Své názory – nejen na sebevraždu – znali. Názory *Sigmunda Freuda* Masaryk neuznával a kritizoval je. *Moses Hess* (socialista a utopista); u *Heinricha Heineho* se Masaryk zajímal o jeho politické názory. O *Edmundu Husserlovi* jsem se zmínila v textu, Masaryk měl k němu blízký vztah i po době svých studií. Masaryk se zabýval podrobněji i *Ferdinandem Lassallem*, jeho revolučností i rozervaností; napsal recenzi na knihu H. Onckena o Lassallově. Z rozhovorů s *Emilem Ludwigem* vznikla Ludwigova kniha *Duch a čin*. *Karl R. Popper* se s Masarykem osobně neznal, nicméně se o něm zmiňuje velice pochvalně jako o zakladateli ČSR, nejobtívenější společnosti, která kdy v Evropě spatřila světlo světa; jeho význam srovnává s Churchillovým. V souvislosti s *Georgem Simmelem* Pojar zdůrazňuje podobnost jejich nekvantitativní sociologie. Pokud jde o *Barucha Spinozu*, Masaryk odmítal jeho panteismus, a *Lev Trockij* Masaryka tvrdě kritizoval za nepochopení situace v Rusku a jeho nesouhlas s marxismem.

Miloš Pojar napsal zajímavé dílo o otázce, která dodnes zůstává živá nejenom v souvislosti s děním na Blízkém Východě, které ostatně jako velvyslanec v Izraeli znal, ale i s evropskými a našimi dějinami, v nichž postava T. G. Masaryka zaujímá významné místo. I když je to dílo v podstatě popisné, svým střízlivým a jasným stylem by mohlo tvořit i vhodný úvod tomu, kdo by se jak Masarykem, tak židovskou otázkou v Čechách od první poloviny 19. století do vzniku druhé světové války chtěl zabývat.

Ivana Holzbachová

